

Tarikat/Cemaat Mensuplarının Gözünden Katılım Sebepleri ve Tarikat/Cemaat Ortamları

Reasons for Participation Order/Community and Their Environments from the Members' Perspective

Zübeyde YALÇINKAYA* - Lokman CERRAH**

Öz

Bu araştırmanın amacı, tarikat ve cemaat mensuplarının gözünden bu dini gruplara katılım sebeplerini ve tarikat cemaat ortamlarına bakışlarını tespit etmektir. Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi ile yarı yapılandırılmış mülakat formu kullanılmıştır. Araştırmanın temel problemi tarikat ve cemaat mensuplarının söz konusu gruplara katılım sebepleri bağlamında bu gruplara bakışlarının ne olduğu sorusudur. Bu problem doğrultusunda, Nakşibendi, Kadiri tarikatından ve Nur cemaatinden 24 kadın ve 13 erkekle yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre bu tür dini gruplara katılım sebepleri genellikle aile büyükleri, arkadaş, komşu veya yakın akraba gibi birincil sosyal çevre etkisi ile karizmatik dini grup lider-

Abstract

The aim of this study is to determine the reasons for joining to religious groups and their views on the cult and community environments. In this study, qualitative research method and semi-structured interview form were used. The main problem of the research is the question of how the members of sects and congregations view these groups in the context of the reasons for their participation in these groups. In line with this problem, face-to-face interviews were conducted with 24 women and 13 men from the Naqshbandi, Qadiri order and the Nur Community. According to the results of the study, the reasons for joining such religious groups can be listed as the influence of the primary social environment such as family elders, friends, neighbors or close relatives, the influence of charismatic religious

* Doktora Öğrencisi, Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Erzurum, Türkiye / zbyd19811@outlook.com / <https://orcid.org/0000-0003-0467-6166>

** Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü Din Sosyolojisi Anabilim Dalı, Erzurum, Türkiye / lokmancerrah@atauni.edu.tr / <https://orcid.org/0000-0002-7330-4422>

Başvuru Submission	Kabul Accept	Yayın Publish
01.03.2023	11.12.2023	31.12.2023

DOI 10.18403/emakalat.1258431

lerinin etkisi ve mevcut cemaatlerin kişilerin yakın çevrelerinde gösterdikleri faaliyetler şeklinde sıralanabilir. Bu sebepler bağlamında katılımcıların tarikat ve cemaat ortamlarını olumlu bir gözle değerlendirdiği, bu ortamları sıcak, samimi manevi istek ve duyguların tatmin edildiği yerler olarak gördükleri söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Din Sosyolojisi, Tarikat, Cemaat, Algı, Dini Grup

group leaders and the activities of existing communities for individuals within the immediate environment. In the context of these reasons, it can be said that the participants evaluate religious order and community environments in a positive way and see these environments as places where warm, sincere, spiritual desires and feelings are satisfied.

Keywords: The Sociology of Religion, Sufi Order, Community, Perception, Religious Group

Giriş

İnsan sosyal bir varlıktır ve bunun gereği olarak birçok toplumsal grup ile ilişki içerisine girmektedir. Hatta çoğu zaman aynı anda birden fazla toplumsal grup ile ilişkili olarak hayatına devam etmek durumundadır. Bu toplumsal grupların bazılarında katılım zorunlu olmasına rağmen bazılarında katılım iradi bir durum arz etmektedir. Katılımın iradi yani isteğe bağlı olarak gerçekleştiği en önemli toplumsal gruplar içerisinde din temelli veya dini bir amaca yönelik olarak kurulan toplumsal gruplar yer almaktadır.

Dini duygu, düşünce ve ideallerin bir araya getirdiği topluluklara dini grup adı verilmektedir.¹ Ülkemiz açısından değerlendirildiğinde bu dini grupların en bilinenleri tarikat ve dini cemaatlerdir. Kısaca Hakk'a ulaşmak maksadıyla benimsenen usul ve tutulan yol olarak² tanımlanan tarikatlar aslında geçmişi çok uzun bir zamana dayanan toplumsal gruplaşmalardır. Nitekim kronolojik olarak bakıldığında oluşumlarının XII-XV. asırlar arasında tamamlandığı görülmektedir³.

Dini cemaatler ise çok daha sonra ortaya çıkmış ve toplumsal açıdan kabul görmüşlerdir. Türkiye bağlamında bakıldığında Türkiye'nin Cumhuriyetle birlikte yaşadığı büyük değişim ve dönüşüm sürecinin dini cemaatlerin ortaya çıkışlarında önemli bir etkisinin olduğu söylenebilir. Bu süreçte çıkarılan kanunlar ve yapılan devrimler

¹ Niyazi Akyüz, *Dinin Örgütsel İklimi: Dini Gruplar* (Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayınları, 2007), 173.

² Reşat Öngören, "Tarikat", *TDV İslam Ansiklopedisi* (TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2011), 40/95.

³ Saffet Sarıkaya, "Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde Dini Tarikat ve Cemaatlerin Toplumdaki Yer", *Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi* 3 (1998), 98.

tarikatlari olumsuz olarak etkilemiş ve mekânsal olarak kapanmalarını zorunlu kılmıştır. Ancak liberalleşme süreci ve yeni siyasi yaklaşımlarla beraber üzerlerindeki bu baskı hafiflemiş tasavvufi yaşam yanında modern şartları ve çağın ihtiyaçlarını da gözeterek seküler alana da yoğunlaşmışlardır. Bu yoğunlaşma ise örgütlenmeyi ve cemaatleşmeyi beraberinde getirmiştir.⁴ Yine aynı dönemlerde yoğunlaşan kırsaldan kente göç ve modernleşme sürecinin de gerek dini cemaatlerin ortaya çıkışında ve gerekse toplumsal açıdan yaygınlaşmasında önemli etkisinin olduğu söylenebilir. Özellikle kırsaldan kente göç eden insanlar daha önce bilmedikleri ve tanımadıkları devasa bir sosyal çevre içerisinde kendi varlıklarını tehdit altında hissetmişler ve dolayısıyla korunma içgüdüsüyle gruplaşmayı ve cemaatleşmeyi tercih etmişlerdir⁵.

Bu çalışmada ele alınan her iki dini grup türü de bugün Türkiye’de herkes tarafından bilinmekte ve çok sayıda taraftarı ve karşıtı bulunmaktadır. Bu dini gruplar aynı zamanda yaklaşık bir asırdır özellikle de son yirmi yıldır din-devlet ilişkileri bağlamında sürekli olarak tartışmaların odağında yer almaktadır. Bu bağlamda çalışmamız bu iki dini grup mensuplarının söz konusu dini gruplara katılım sebepleri bağlamında tarikat/cemaat ortamını nasıl değerlendirdiklerini saptamayı amaçlamaktadır.

1. Kavramsal Çerçeve

Daha önce de ifade edildiği üzere gerek tarikat gerekse dini cemaat kavramları toplumsal grup kavramının altında daha özel bir tür olarak yer alan dini grupları ifade etmektedir.⁶ Dini grup kavramı, sosyolojik olarak bir toplum içerisinde farklılaşan dini oluşumları anlatan bir kavramdır⁷. Diğer sosyal gruplar gibi dini grupları da yapıları, gruplaşma prensipleri, işlevleri ve büyüklükleri gibi çeşitli özelliklerine göre sınıflandırmak mümkündür.⁸

⁴ Adem Efe, “Kolektif Dindarlık Türü Olarak Tarikat/Cemaat Dindarlığı”, *Journal of Islamic Research* 28/3 (2017), 295.

⁵ Amiran Kurtkan Bilgiseven, *Köy Sosyolojisi* (İstanbul: Filiz Kitapevi, 1988), 173.

⁶ Niyazi Akyüz, “Doğal Dini Gruplar”, *Dini Gruplar* (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 2016), 66.

⁷ Celaleddin Çelik, “Dini Gruplar”, *Din Sosyolojisi* (Konya: Palet Yayınları, 2013), 280.

⁸ Niyazi Akyüz - İhsan Çapcıoğlu, “Dini Gruplar Sosyolojisi ve Yeni Dini Hareketler”, *Din Sosyolojisi El Kitabı* (Ankara: Grafiker Yayınları, 2012), 512.

Sözlükte “gidilecek yol, izlenecek usul, hal ve gidiş”⁹ anlamına gelen tarikatın terim anlamı ise “Allah’a ulaşmak isteyenlere mahsus âdet, hal ve davranış” demektir¹⁰. Buradan hareketle tarikatlar, bu yola gireni manen temizlerken tezkiye ve tasfiye yolu ile kalpleri de Allah aşkı için hazır duruma getirir¹¹. Tarih açısından bakıldığında oluşumlarının XV. Asır itibariyle tamamlandığı görülen tarikatların doğuşunun ise Peygamberimizin (s.a.v.) vefatından çok sonra olduğu ve oluşum başlangıçlarının hicri II. yüzyıla rastladığı söylenebilir¹².

Bütün evrensel dinlerde rastlanılan bu gruplar dinlerde manevi kardeşlik gruplarının ve takva ve züht dindarlığının ileri bir aşamasını oluştururlar.¹³ Tarikatlar farklı isimler altında ve çok sayıda ortaya çıkmasına ve yaygınlaşmasına rağmen tüm tarikatlarda genel itibariyle ortaklaşa uyguladıkları bir takım esaslar yer almaktadır. Bunlardan bazıları şu şekilde sayılabilir: Tevbe, zühd, tevekkül, kanaat, uzlet, zikir, murakabe, riyazet ve çile¹⁴.

Diğer bir dini grup türü ve aynı zamanda çalışmamızda ele alınacak ikinci dini grup olan cemaat ise aslında insanlığın geçirdiği değişim ve dönüşümün bir aşamasını teşkil eden bir sosyal grup olarak değerlendirilmektedir. Nitekim Rüegg, cemaati sosyal düzenin ilksel bir yapı şekli olarak ifade etmekte ve daha çok toplumsal gelişimin erken aşamalarında geniş bir yayılma alanı bulunduğunu ileri sürmektedir.¹⁵ Bu kavramı 1887 yılında cemiyet (Gessellschaft) kavramıyla birlikte ilk kez kullanan ve bu iki kavram arasındaki farklılıkları ortaya koyarak ikisini birbirinden ayıran kişi Ferdinand Tönnies'tir.¹⁶ Tönnies'e göre fertler, dayanışma duygusunun birleştiriciliği ile genel bir sosyal bütünün üyeleri haline gelirler. Aralarında ahenkli bir ilişkiler ağı bulunan bu sosyal bütünde kişisel irade de bu bütünün yani

⁹ Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük* (İstanbul: Beyan Yayınları, 1989), 1031.

¹⁰ Reşat Öngören, “Tarikat”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2011).

¹¹ Ebu-l Vefa Taftazani, “Gazzali'nin Tasavvuf Ekollerine Etkisi ve Gazzali'den Sonra Ortaya Çıkan Tarikatlar”, *A.Ü.İ.F.D* 36/1 (1997), 471.

¹² Ahmet Aktaş, *Tarikatların Toplumsal İşlevi (Diyarbakır Kadiri Tarikatı Örneği)* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 15.

¹³ Akyüz - Çapçuoğlu, “Dini Gruplar Sosyolojisi ve Yeni Dini Hareketler”, 521.

¹⁴ Aktaş, *Tarikatların Toplumsal İşlevi (Diyarbakır Kadiri Tarikatı Örneği)*, 20.

¹⁵ Mehmet Fikret Gezgün, “Cemaat - Cemiyet Ayrımı ve Ferdinand Tönnies”, *Istanbul Journal of Sociological Studies* 22/168 (1988), 184.

¹⁶ Ferdinand Tönnies, *Community & Society*, çev. Charles P. Loomis (UK.: Oxford, 1988).

cemaatin genel iradesinin baskısı altında bulunur.¹⁷ Tönnies'in cemaatin birleştiriciliğine yaptığı vurguyu cemaat ile ilgili yapılan tanımlarda da görmek mümkündür. Nitekim Ülken'in cemaat tanımına bakıldığında cemaati aynı kültüre bağlı, aralarında akrabalık, manevî dayanışma gibi sıkı bağlar bulunan bir topluluk olarak tanımladığı görülmektedir.¹⁸ Diğer bir tanımda da cemaat, ortak bir kimlik duygusuna dayanan bakış açısıyla ve cemaati oluşturan üyelerin paylaştıkları ortak değerler çevresinde oluşturulmuş bir toplumsal ilişkiler yumağı olarak tanımlanmaktadır¹⁹. Bu tanımlar ve Tönnies'in cemaat kavramına bakışı paralelinde dini cemaat kavramına bakıldığında ise özellikle paylaşılan ortak değerlerin dini kavram ve değerler olduğu söylenebilir. Dolayısıyla dini cemaat kavramını ortak inançlar, ibadetler, kutsallıklar ve ritüellerden oluşan birliktelikler olarak tanımlamak mümkündür²⁰. Buradan hareketle Türkiye'de, Sosyoloji 'de kullanılan ve daha genel bir kavram olan cemaat kavramının farklı bir algılama ile bir anlamda özelleşerek dini grupları anlatan bir kavram haline dönüştüğü dikkat çekmektedir²¹.

Hemen hemen tüm toplumlarda rastlanan dini gruplaşmaların²², gerek bireysel gerekse toplumsal açıdan birçok işlevi bulunmaktadır. Okullar ve oyun alanları açmak ve sosyal yardım kurumları oluşturmak bu işlevler arasında sayılabilir²³. Gerek bu işlevleri ve gerekse üyelerine dini değerleri daha ileri düzeyde yaşama imkânı sunma vadiyle ortaya çıkan bu gruplar her halükarda toplum üzerinde bir kısım etkilere sahiptirler²⁴. Bu etkileri olumlu olabildiği gibi olumsuz da olabilmektedir. Aynı dini duyguların paylaşımı, grup içerisinde bi-

¹⁷ R.M. Maciver - Charles H. Page, *Cemiyet I*, çev. Amiran Kurtkan (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1994), 59.

¹⁸ Hilmi Ziya Ülken, *Sosyoloji Sözlüğü* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1969), "Cemaat".

¹⁹ Gordon Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, çev. Osman Akınhay- Derya Kömürcü (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1999), 90.

²⁰ Aydın Taştan, "Dini Kimliğin İnşası: İsmailağa Cemaati Örneği", *İçtimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi* 5/2021 (ts.), 431.

²¹ Z. Bauman, *Cemaatler*, çev. Nurdan Sosyal (Ankara: Say Yayınları, 2017), 7.

²² Mehmet Taplamacıoğlu, *Din Sosyolojisi* (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1963), 75-77.

²³ J. Ficher, *Sosyoloji nedir*, çev. N. Çelebi (Ankara: Atilla Kitabevi, 1994), 58-59.

²⁴ Suat Cebeci vd., "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Dini Grup Algıları", *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15 (2019), 90.

rincil sosyal ilişkilerin yoğunluğu ve bunların bir sonucu olarak kaynaşmanın artması özellikle kardeşlik mefhumunu bir üyenin diğerini kardeş (ihvan) olarak kabul edecek şekilde ön plana çıkarmaktadır²⁵.

Türkiye’de dini gruplara bakıldığında farklı yapı, işlev ve tarihsel geçmişe sahip dini grupların varlığı dikkat çekmektedir. Nitekim Bulut, Türkiye’de ki dini grupları “Tarihsel bir geleneğe dayanan tarikat yapıları”, “modernleşmeyle birlikte tarikattan cemaate dönüşen yapılar” ve “tamamen Cumhuriyet döneminde oluşmuş cemaatler”²⁶ olmak üzere 3 başlık altında incelemektedir.

Dini cemaatlerin oluşumu her zaman sadece sıfırdan bir grubun ortaya çıkması olarak değerlendirilemez. Çünkü özellikle tarikat gibi uzun soluklu bazı dini grupların da zaman içerisinde cemaat olarak adlandırılmaya başlandığı ve cemaat özellikleri kazanmaya başladığı görülmektedir. Daha önce de ifade edildiği üzere bu değişimin temelinde Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş sürecinde kurucu iradenin izlediği politika ve uyguladığı yöntemler ile daha sonraki süreçlerde iktidarların olaya bakışları ve uyguladıkları siyaset değişimlerinin rolü büyüktür. İlk olarak tarikatların 677 Sayılı, 30.11.1341 (1925) kabul ve 13.12.1341 (1925) yayın tarihli, “Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklarla Birtakım Ünvanların Men ve İlgasına Dair Kanun” ile kapatılmaları ile bu dini grupların bazı mensupları bir anlamda kapalı kapılar ardında faaliyetlerine devam etmeye çalışmışlardır. Fakat daha sonraki dönemlerde özellikle de yeni siyasi hareketler ve yeni iktidarların konuya bakışlarındaki değişiklik bazı esnemelere yol açmıştır. Daha sonraki zaman dilimlerinde ise ülkede gerçekleşen modernleşme ve Sekülerleşme süreçlerinden bu dini gruplarda etkilenmiş ve salt tasavvufi yaşam tarzını benimseyen yapılar olmaktan uzaklaşarak seküler alanda da kendilerine alan açmaya başlamışlar ve örgütlenerek bir nevi cemaatleşmişlerdir²⁷. Çalışmamız içerisinde ele alınan Nurculuk ve onun kollarının da temeli Sezgin’e göre diğer benzer yeni dini oluşumlar gibi klasik Nakşibendilik tarikatına dayanır²⁸.

²⁵ Cebeci vd., “İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Dini Grup Algıları”, 92.

²⁶ Ramazan Bulut, “İslami İlimler Fakültesi Öğrencilerinin Dini Gruplar Hakkındaki Görüşleri”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 20/1 (2020), 362.

²⁷ Efe, “Kolektif Dindarlık Türü Olarak Tarikat/Cemaat Dindarlığı”, 295.

²⁸ F. Sezgin, *Türkiye’de Toplumsal Değişme Sürecinde Dini Gruplar ve Meşruyet Kazanma Yolları* (Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 103.

Çelik'e göre de bazı tarikat grupları çeşitli değişim gerekçeleri ve özellikle de modernleşme süreci ile beraber günümüzde cemaat formlarına dönüşmüşlerdir²⁹. Başka bir ifadeyle bazı tarikatlar başlangıçta bir inziva hareketi olarak ortaya çıkmış ancak zaman içerisinde öğreti, pratik ve genişleyen mürid potansiyelleriyle ve günün şartlarının da etkisiyle organize cemaatlere dönüşmüşlerdir³⁰. Türkyılmaz bu dönüşümü Türk modernleşirmesi sürecinde gücünü kaybeden tarikatların sessiz bir şekilde kendilerini yeniden üretme durumu olarak değerlendirmektedir³¹. Bu noktada bu tür dini grupların siyasal düşüncelerini daha fazla dışa vurdukları ve çeşitli sebeplerle siyasal sistem içerisinde yer almaya çabaladıkları dolayısıyla da siyasi alanda daha fazla tartışma konusu haline geldikleri görülmektedir³². Dolayısı ile tarikatlardaki bu değişimin sebebi olarak modernleşmeye çalışan bir toplumun ihtiyaçlarındaki dönüşüm ile dini yapıların, dindar bireylerin ve dini anlama ve algılamaların değişmesi gösterilebilir³³.

Araştırmada Nakşibendi ve Kadiri tarikatları ile Nur cemaati mensupları katılımcı olarak yer almışlardır. Kadiriyye tarikatının kuruluşu Abdülkâdir-i Geylânî'nin (ö. 561/1166) yaşadığı döneme kadar gitmektedir³⁴. 30 Ekim 1077 yılında Gilân eyaleti, Neyf Köyü'nde dünyaya gelen Geylani seksen dokuz yaşında vefat etmiştir.³⁵ Eğitim aldığı üstatlar arasında Ebû Salih, Ebû'l-Vefâ, Şeyh Hammad Debbâs, Zekeriya et-Tebrizî, Ebû Saîd el-Mahzûmî sayılabilir.³⁶

İslam dünyasında en yaygın tarikat olan Kadiriyye tarikatının bu durumu daha çok Abdülkâdir-i Geylânî'nin çok sayıdaki çocuğunun

²⁹ Celaleddin Çelik, *Türkiye'de Dini Grupların Sosyolojisi* (Kayseri: ERUSAM, 2011), 23.

³⁰ Çelik, "Dini Gruplar", 290.

³¹ Hilmi Türkyılmaz, "Türk Modernleşmesinin Arka Yüzü: Dini Grupların Gündelik Hayatta Dışa Kapalı Yapılaşması ve Taktik'sel Yaklaşımı", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 45 (2017), 28.

³² Adem Doğan, "Cemaat ve Siyaset: Siyasal Davranışta Cemaat Üyelerinin Sosyal İlişkileri Üzerine Bir Araştırma", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 1/38 (2015), 349.

³³ Selim Sözer, *Modernleşme Sürecinde Geleneksel Dinî Gruplar: "İskenderpaşa Cemaati" Örneği* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Doktora Tezi, 2018), 26.

³⁴ Nihat Azamat, "Kadiriyye", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2001).

³⁵ H. Fevzi Paşa, *Ukûdi'l-Cevâhir fi Selâsili'l-Ekâbir*, çev. Melih Yuluğ (İstanbul: Uluçınar yayımları, 1979), 101.

³⁶ M. Dumlu, *Kâdiri Tarikati: Hâlisiyye Şubesi* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Doktora Tezi, 2018), 222-223.

babalarının ilmîne ve mânevî mirasına sahip çıkıp, onun yolunu devam ettirmelerine borçlu olduğu ileri sürülmektedir³⁷. Kadiriyye tarihinde sesli zikir tercih edilirken genellikle bu zikir hareketli olarak esmâ-i hüsnâdan belli isimler, kelime-i tevhid ya da ism-i zât tekrar edilerek yapılır³⁸. Kadiriyye tarikatı aynı zamanda zikirde musikiye de yer veren tarikatlar arasında yer almaktadır³⁹.

Nakşibendi tarikatı 1318-1389 yılları arasında Türkistan'da yaşayan Hâce Bahâeddin Nakşibend'e atıfla Nakşibendiye adıyla anılan⁴⁰ ve Kâdiriyye tarikatından sonra İslâm dünyasında en yaygın olan⁴¹ bir tasavvuf akımıdır. Nakşibend kelimesi ise Farsça "nakş" ve "bend" kelimelerinin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuş ve "nakış yapan" anlamına gelmekte⁴² fakat genel kabul gören görüşe göre ise sürekli yapılan hafi zikrin kalpte bıraktığı "nakş"a (iz) işaret etmektedir⁴³. Bu ismin, Allah'ın zikrini silinmeyecek bir şekilde nakşedenler, usul olarak gizli zikri benimseyenler ve Allah'ın zikrinden hiç kopmayanlar, manasında Nakşibendilere verildiği ifade edilmektedir.⁴⁴ Fakat tarikatın isimlendirilmesi konusu daha detaylı olarak ele alındığında tarihsel süreçte aslında birçok isimle anıldığı görülmektedir. Nitekim bu tarikat tarihsel süreç içerisinde "Sıddikiyye" (Hz. Ebu Bekir'e nisbetle), "Bistamiyye/Tayfuniyye" (Ebu Yezid Tayfur El-Bistamiye (ö. 261/874) nisbetle) ve "Haceganiyye" (tarikat mensuplarının ilmiye sınıfından olmasına nisbetle) olmak üzere çeşitli isimlerle adlandırılmıştır.⁴⁵ Genel olarak Hafî zikri tercih eden bu tarikatte "ism-i zât zikri" (Allah), "nefiy ve ispat zikri" (lâ ilâhe illallah) adlı zikirler icra edilir⁴⁶.

³⁷ Azamat, "Kadiriyye".

³⁸ Reşat Öngören, "Zikir", *TDV İslam Ansiklopedisi* (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2013).

³⁹ Mehmet Nuri Uygun, "Zikir", *TDV İslam Ansiklopedisi* (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2013).

⁴⁰ Tahsin Yazıcı, "Nakşibend", *İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1964), 9/52.

⁴¹ Hamid Algar, "Nakşibendiyye", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi) (Erişim 30 Ocak 2023).

⁴² Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türki* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 2002), 1468.

⁴³ Abdulmecid b. Muhammed el-Hânî, *el-Hadâiku'l-verdiyye fî hakâiki ecillâi'n-Nakşibendiyye*, *Matbaatü Vizâretü't-Terbiyye*, (Erbil, 2002), 9.

⁴⁴ S.M. Haşimi, *Arifler Yolunun Edepleri* (İstanbul: Semerkand Yayınları, 2006), 25-26.

⁴⁵ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü* (İstanbul: Otto Yayınları, 2017), 40.

⁴⁶ Öngören, "Zikir".

Nur cemaati, Said-i Nursi (ö. 1960) tarafından yazılan Risale-i Nur kitaplarını kendilerine esas alarak ortaya çıkmışlardır. 1878 yılında Bitlis ili İsparit nahiyesi Nurs köyünde dünyaya gelen Said Nursi, hayatı boyunca gerek II. Abdulhamit döneminde gerekse Cumhuriyet döneminde hapis ve sürgünde dahil olmak üzere büyük zorluklar yaşamıştır. Kendi ifadesiyle bütün bu zorluklarla başa çıkabilmesinde en önemli motivasyon kaynağı İslam'ın intiharı men etmesidir.⁴⁷ 1923 yılı itibariyle büyük bir dönüşüm yaşayan Nursi, siyaset yoluyla dine hizmet etme amacı taşıdığını söylediği Eski Said'i gömdüğünü yerine büsbütün ahiret ehli olarak nitelediği Yeni Said'in doğduğunu belirtir.⁴⁸

Nur cemaati daha Said Nursi hayatta iken Risale-i Nurların Latin harfleriyle mi yoksa Arap harfleriyle mi yazılacağı konusunda görüş ayrılığına düşerek farklı isimlerle anılan (Yazıcılar, Okuyucular...) daha küçük gruplara bölündüğü görülmektedir⁴⁹. Fakat siyasetin de etkisiyle özellikle 1982 Anayasasına bakış noktasındaki farklı düşünceler sebebiyle (Kırkincılar, Yeni Asyacılar, Yeni Nesilciler...) yeniden birçok farklı isim altında bölünmüştür⁵⁰. İktisadi liberalleşme, siyasi tartışmalar, milliyetçi bakış açısı, risalelerin basılması ve yayımlanması gibi birçok nedenden dolayı yaşanan bu ayrışmalara rağmen bu grupların zihinsel dünyalarının aslında hala birbirine yakın olduğunu söylemek mümkündür⁵¹. Nur Cemaati, önceleri kırsal alanda güç kazanmış, Türkiye'nin kentleşme ve modernleşme serüvenine paralel olarak daha sonraları şehirlere yayılarak kentsel bir görünüm kazanmıştır⁵².

2. Araştırmanın Amacı, Soruları ve Yöntemi

2.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada öncelikle tarikat ve/veya cemaat üyelerinin mensup oldukları tarikat ya da cemaate bakış açıları ele alınarak, neden bu tür oluşumlara dâhil oldukları tespit edilmeye çalışılmıştır.

⁴⁷ Bediüzzaman Said Nursi, *Tarihçe-i Hayat* (İstanbul: Yeni Asya Neşriyat, 2006), 543.

⁴⁸ Bediüzzaman Said Nursi, *Şualar* (İstanbul: Yeni Asya Neşriyat, 2006), 426.

⁴⁹ Ahmet Turan, "Said-i Nursi ve Nurculuk", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/10 (1998), 17.

⁵⁰ Turan, "Said-i Nursi ve Nurculuk", 20.

⁵¹ Mehmet Salih Ökten, *Cemaat Modernliği: Nurcularda Uyum, Direnç ve Değişim Dinamikleri* (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Doktora Tezi, 2018), 252.

⁵² Şerif Mardin, *Bediüzzaman Said Nursi olayı*, çev. M. Çulhaoğlu (İstanbul: İletişim, 1993), 45-47.

2.2. Araştırmanın Soruları

Araştırmanın ana sorusu “Tarikat/cemaat gibi dini gruplara katılımların sebepleri bağlamında bu dini gruplara bakışları nasıldır?” sorusudur. Bu ana soru ile beraber bazı alt sorular da görüşme formu içerisinde yer almaktadır. Bu sorular şunlardır;

- Tarikat/cemaat grupları mensupları tarikat kavramını nasıl tanımlamaktadırlar?
- Tarikat/cemaat grupları mensupları cemaat kavramını nasıl tanımlamaktadırlar?
- Tarikat/cemaat grupları mensupları tarikat/cemaat ortamlarını nasıl anlatmaktadırlar?

2.3. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışma betimsel bir araştırma olup, örnekleme kartopu örneklem tekniği ile belirlenmiştir. Veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış mülakat formu kullanılmıştır. Araştırma için hazırlanan mülakat soruları için üç pilot uygulama yapılarak, görüşme formunun eksiklikleri giderilmeye çalışılmıştır. Araştırma konusunu daha iyi kapsayacak sorularla sahaya çıkılarak tarikata/cemaate üye olan insanlarla görüşme yapılmıştır. Yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen veriler yorumlayıcı bir yaklaşımla analiz edilmiştir. Bu araştırmada, Nakşibendi (Şeyh Şerafettin, Abdurrahim Reyhan Erzincani, Seyda Muhammed Konevi, Menzil Şeyh Abdülbaki, Mahmut Ustaosmanoğlu... vb.), Kadiri tarikatlarının yanı sıra Nur cemaatine (Nesil, Yazıcılar, Kırkinci... vb.) mensup olan kişilerle de görüşülmüştür. Araştırma için (21 kişi Nakşibendi, 7 kişi Kadiri, 9 kişi Nur Cemaatinden) toplamda 37 kişiyle birebir mülakat yapılmış olup, araştırmaya katılanların tarikat ve/veya cemaatlere katılım sebepleri ile bu dini gruplara bakış açıları tespit edilmeye çalışılmıştır.

3. Bulgular ve Tartışma

3.1. Demografik Bulgular

Tablo 1’de çalışmaya katılanların cinsiyet, yaş ve ekonomik durumları ile tarikat ve cemaatlere göre dağılımları yer almaktadır.

Tablo 1: Tarikata Mensup Olan Kişilere İlişkin Bilgiler

Tarikata Mensup Olan Kişilere İlişkin Bilgiler				
Tarikat Adı	Tarikat Kolu	Cinsiyet	Yaş	Eğitim
Nakşibendi	Menzil	Kadın	17	Lise
		Erkek	36	Ortaokul
		Erkek	64	İlkokul

		Kadın	31	Lise
		Kadın	41	İlkokul
		Kadın	52	İlkokul
		Kadın	33	İlkokul
		Kadın	35	Doktora
		Kadın	64	İlkokul
	Konyevi	Erkek	56	Lise
	Şeyh Şerafettin	Kadın	66	İlkokul
		Kadın	47	Okur-yazar
	İsmail Ağa	Kadın	25	Ortaokul
		Erkek	48	Lisans
		Erkek	22	Lisans
		Kadın	42	Ortaokul
		Kadın	30	İlkokul
		Erkek	19	Lise
	Erzincani	Kadın	48	Ortaokul
		Erkek	58	Lisans
		Erkek	67	İlkokul
Kadiri	-	Kadın	32	İlkokul
	-	Erkek	42	İlkokul
	-	Kadın	30	Yüksek lisans
	-	Kadın	32	Lisans
	-	Erkek	31	Lisans
	-	Kadın	57	İlkokul
	-	Kadın	32	İlkokul
Toplam			28	
Cemaate Üye Olan Kişilere İlişkin Bilgiler				
Cemaat Adı		Cinsiyet	Yaş	Eğitim
Nur cemaati		Kadın	30	Yüksek Lisans

	Erkek	36	Doktora
	Kadın	35	Lisans
	Kadın	23	Lisans
	Kadın	21	Lisans
	Kadın	20	Lisans
	Kadın	17	Lisans
	Erkek	22	Lisans
	Erkek	23	Lisans
Toplam		9	

Görüldüğü gibi çalışmaya 24 kadın ve 13 erkek katılmıştır. Katılımcıların yaş aralığı ise 17 ile 67 arasında sıralanmaktadır. Eğitim düzeyi açısından bakıldığında ise bir tanesinin okuma yazma bilmediği iki tanesinin doktora iki tanesinin ise yüksek lisans düzeyinde olduğu diğerlerinin ise ilkokul, ortaokul ve lise düzeyinde oldukları görülmektedir.

3.2. Araştırma Sorularına Dair Bulgular Ve Tartışma

Araştırma için hazırlanan görüşme formunda katılımcılara dört soru sorulmuş ve elde edilen veriler bu sorular paralelinde tarikat ve cemaat kavramlarının tanımlanmaları ve cemaat/tarikat gruplarına katılım sebepleri ile bu gruplara bakış şeklinde kategorize edilerek değerlendirilmiştir.

3.2.1. Tarikat/Cemaat Mensuplarına Göre Tarikat Tanımı

1. Katılımcılar tarikatı doğru ve Allah'a giden bir yol olarak tanımlamaktadırlar. Nitekim sözlükte de tarikat "tutulan veya gidilen yol", "usul", "hal" anlamına gelmektedir⁵³. Yine aynı şekilde tarikat kelimesi, Arapçada "Tanrı'ya erişmekte takip edilmesi gereken yol" anlamında da kullanılmaktadır⁵⁴. Bu ifadeyi ortaya koyan katılımcı görüşlerinden bazıları şu şekildedir;

"...Tarikat, bir yoldur..." (Nakşibendî, Menzil, Erkek, 36 yaşında, Ortaokul)

"...Tarikat, doğru yoldur..." (Kadiri, Erkek, 42, İlkokul)

"...Allah'a giden yoldur..." (Nakşibendî, İsmail Ağa, Kadın, 42 yaşında, Ortaokul)

"...İnsanın yaşamını düzene koyan onu Allah'a ulaştıran yoldur..." (Nakşibendî, Menzil, Kadın, 35 yaşında, Doktora)

⁵³ Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, 1061.

⁵⁴ *Yeni Türk Ansiklopedisi* (İstanbul: Ötüken Yayınları, 1985), 3981.

“...Tarikat, Allah’a ulaştırılan manevi bir yoldur...” (Nakşibendî, İsmail Ağa, Erkek, 22 yaşında, Lisans)

“...Allah’a giden yol, Kulu Allah’a ulaştırılan en hızlı araçtır...” (Nakşibendî, Erzincani, Erkek, 58 yaşında, Lisans)

2. Katılımcılara göre tarikat bir şeyhe bağlı olmak ve onu takip etmektir. Bu ifadeyi ortaya koyan katılımcı görüşlerinden bazıları şu şekildedir;

“...Tarikat, Şeyhimiz tarafından verilen günlük zikir dersini çekmek, perşembe günleri hatme yapmak ve tövbe almaktır. Tarikat sayesinde günlük dini yaşantım bir sisteme göre işlemeye başladı. Eskiden çok sinirliydim. Tarikat cemaati sayesinde kendimi kontrol altına almaya başladım. Her hafta yapılan sohbetler sayesinde...” (Nakşibeni, Menzil, Kadın, 33 yaşında, İlkokul)

“...Tarikat, Allah dostlarının Allah’ın gönderdiği ilmi öğretileridir...” (Nakşibendî, İsmail Ağa, Kadın, 25 yaşında, Ortaokul)

“...Bir yol gösterenlerdir...” (Nakşibendî, Menzil, Kadın, 52 yaşında, İlkokul)

“Birine bağlı olmaktır...” (Kadiri, Kadın, 32 yaşında, İlkokul)

3. Katılımcılara göre tarikat insanları özellikle dini amaçlı olarak bir araya toplayan, birlik ve beraberliği pekiştiren bir yapıdır. Bu ifadeyi ortaya koyan katılımcı görüşlerinden bazıları şu şekildedir;

“...Tarikat, insanların bir araya toplanarak ibadet ettiği birlikteliktir...” (Nurcu, Erkek, 36 yaşında, Doktora)

“...Tarikat, insanları belli bir amaç için bir araya toplayan yapıdır...” (Nurcu, Kadın, 30 yaşında, Yüksek Lisans)

“...İnsanların yaşamış olduğu dini vecibeleri yerine getirmesinde yardımcı olan, yol gösteren, inandığı dini daha iyi yaşamasını sağlayan, Allah rızası için bir araya gelmiş kişiler topluluğuna tarikat denir...” (Kadiri, Kadın, 30 yaşında, Yüksek Lisans)

“...Tarikatların birlik ve beraberliklerini pekiştirmek üzere toplanan cemaatlerdir...” (Nakşibendî, İsmail Ağa, Erkek, 48 yaşında, Lisans)

4. Katılımcılara göre bir tarikata girmek o kişi için diğer insanlara göre manevi açıdan büyük bir avantaj sağlar.. Bu avantajın temelinde ise bir şeyhe bağlılık yer almaktadır. Bu ifadeyi ortaya koyan katılımcı görüşlerinden bazıları şu şekildedir;

“...Tarikat kurtuluştur. Bir insan hiçbir tarikata girmese, sürekli çalışsa, alnunu da secdeden kaldırmasa, diğeri de tarikata girse ve günahkâr olsa, tarikata girmemiş olanı tarikata giren manen geçer. Çünkü söz dinlemiştir. Şeyhin sözünü dinlemiştir...” (Nakşibendî, Şeyh Şerafettin, Kadın, 47 yaşında, Okur-yazar)

5. Şeriat, karanlık bir gecede aydınlığı sağlayan ve gidilecek yol için rehberlik eden mum iken, bu mumu alarak yola gitmek tarikatıdır⁵⁵. Araştırma verilerine göre katılımcıların da benzer şekilde şeriat ile tarikatı özdeşleştirdikleri görülmektedir. Bu bakış açısını ortaya koyan katılımcı görüşlerinden bazıları şu şekildedir;

“...Tarikat, şeriat ve Allah’a bağlılıktır...” (Nakşibendî, İsmail Ağa, Kadın, 30 yaşında, İlkokul)

“...Tarikat, şeriatın yoludur. Şeriatı yaşamayan tarikata girmesin...” (Nakşibendî, Konyevi, Erkek, 56 yaşında, Lise)

“...Peygamberin işlediği sünnettir...” (Nakşibendî, Erzincani, Kadın, 48 yaşında, Ortaokul)

6. Katılımcılara göre tarikat, dini en güzel yaşamaktır hatta dinin bir koludur. Bu ifadeyi ortaya koyan katılımcı görüşlerinden bazıları şu şekildedir;

“...Dini daha iyi yaşamak ve yaşatmak için doğru yol üzere bulunmaya tarikat denir...” (Nakşibendî, İsmail Ağa, Erkek, 48, Lisans)

“...Tarikat, dini en güzel şekilde yaşamaktır...” (Nakşibendî, Menzil, Kadın, 17 yaşında, Lise)

“...Dinin bir koludur. Bir yasa gibi uyulması gereken şeylerden biridir. Dinin yaşatılması, dinin püf noktalarının öğretildiği şeydir...” (Nakşibendî, Menzil, Kadın, 31 yaşında, Lise)

3.2.2. Tarikat/Cemaat Mensuplarına Göre Cemaat Tanımı

1. Katılımcılara göre cemaat bir toplum, bir birliktelik, bir topluluk ve yardımlaşmak demektir. Bu ifadeyi ortaya koyan katılımcı görüşlerinden bazıları şu şekildedir;

“...Bir toplumdur...” (Nakşibendî, Menzil, Kadın, 52 yaşında, İlkokul)

“...Cemaat, bulunduğumuz topluluktur...” (Nakşibendî, Menzil, Erkek, 36 yaşında, Ortaokul)

“...Cemaat, topluluk demektir. Bir topluluğun adıdır...” (Nakşibendî, Menzil, Kadın, 33 yaşında, İlkokul)

“...Cemaat, aynı topluluğa gönül koymuş kişilerin birlikteliğidir...” (Nakşibendî, Erzincani, Erkek, 58 yaşında, Lisans)

“...Cemaat bulunduğumuz topluluktur. Allah yolunda toplanmış Müslüman insanların bir araya gelmesi ve Müslüman insanların bir araya gelerek ibadet etmesidir...” (Nakşibendî, Menzil, Kadın, 17 yaşında, Lise)

⁵⁵ Durmuş Tathioğlu, *Dini Cemaatlerin Yapısal-Fonksiyonel Analizi: Kayseri ve Ankara Rifai Cemaati Örneği* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Doktora Tezi, 1995), 64.

2. Katılımcılara göre cemaat ortak amaçlara ve benzer yaşantıya sahip insanların birlikteliğidir. Bu ifadeyi ortaya koyan katılımcı görüşlerinden bazıları şu şekildedir;

“...Cemaat, kişilerin belirli amaçlar doğrultusunda bir araya toplanmasıdır...” (Nakşibendî, İsmail Ağa, Erkek, 19 yaşında, Lise)

“...Aynı fikir etrafında toplanmış, benzer yaşantıya sahip insan topluluğudur...” (Nakşibendî, Menzil, Kadın, 35 yaşında, Doktora)

“...Cemaati bir araya gelen topluluğun inandığı şeyleri yaşamasıdır...” (Kadiri, Kadın, 32, İlkokul)

“...Cemaat, insanları bir düşünce etrafında toplayan, onları aynı görüşler etrafında yaşamaya zorlayan bir birlikteliktir...” (Nurcu, Erkek, 36 yaşında, Doktora)

“...Cemaat, cem olmaktır. Bir doğrudaki aynı fikirde olmaktır. Hayır yolunda birleşmektir...” (Nakşibendî, Şeyh Şerafettin, Kadın, 47, Okur-yazar)

“...Daha çok kurumsallaşma yönünde ilerlemiş, din artı sosyal hayatın ve ticari hayatın aynı cemaat mensupları tarafından paylaşıldığı daha çok kurumsallaşmaya yönelik insanlar topluluğuna cemaat denir...” (Kadiri, Kadın, 30 yaşında, Yüksek Lisans)

3. Katılımcılara göre cemaat bir olmak, kardeş olmak demektir. Bu ifadeyi ortaya koyan katılımcı görüşlerinden bazıları şu şekildedir;

“...Hepsi aynı kapı. Ayrımcılık olmaz. Din bütündür. Kardeşim diye hitap ederim. Çünkü tüm müminler kardeştir...” (Nakşibendî, Erzincani, Kadın, 48 yaşında, Ortaokul)

“...Mürşidimiz ötekileştirmeye karşı çıkar. La ilahe illallah diyen kardeşinizdir der. O yüzden tüm Müslümanlar bizdir...” (Nakşibendî, Konyevi, Erkek, 56 yaşında, Lise)

“...Diğer tarikatlar ve cemaatler benim için bizdir. Amacımız aynı. Allah rızası. Bakış açımız aynı, yerler ayrı...” (Nakşibendî, Menzil, Kadın, 17 yaşında, Lise)

“...Hep aynı gibi, öteki değil. Asla ayırt etmem. Aynı kolun, aynı yolun yolcusuyuz. Ümmeti Muhammet sonuçta...” (Nakşibendî, Menzil, Kadın, 41 yaşında, İlkokul)

4. Katılımcılara göre cemaat aynı zamanda gruplaşmaların, ötekileştirmenin, ayrımcılığın olduğu gruplardır. Bu ifadeyi ortaya koyan katılımcı görüşlerinden bazıları şu şekildedir;

“İnsanları birbirine yakınlaştıran, kabul edilmese de gruplaşmanın olduğu, yeri geldiğinde o bizim cemaatten dimi diye insanları tanımlayan, birbirinden maddi ve manevi bağın bulunduğu çevre...” (Nurcu, Kadın, 30 yaşında, Yüksek Lisans)

“...İçerisinde, siyaseti, maddi kazancı, gruplaşmayı, yandaşlığı, ötekileştirmeyi içinde barındıran aynı görüşten insanların bir arada bulunduğu topluluğa cemaat denir...” (Nurcu, Kadın, 30 yaşında, Yüksek Lisans)

“Ayrımcılık yapanda var yapmayanda. A cemaatine göre B cemaati, B cemaatine göre A cemaati ayrımcılık yapar. Fakat ben yapmam...” (Kadiri, Kadın, 32 yaşında, Lisans)

“...Mesela Süleymancı tarikatını sevmiyorum. Çünkü çarşıya karşılar, çok açık şekilde örtünüyorlar. Açık renk, süslü ve markalı eşarplar takıyorlar. Fakat bizim cemaat öyle değil. Hocamız dışarı çıkınca bol giyinin ve siyah eşarp takın diyor...” (Nakşibendi, Menzil, Kadın, 33 yaşında, İlkokul)

“...Birisi tarikat ya da cemaat üyesiye hoşuma gider. Ona karşı daha ilgili olurum. Başka tarikatlar ya da cemaatlerde hoşuma gider. Fakat bizim cemaatin ötekilerden daha iyi olduğunu düşünürüm...” (Nakşibendi, Menzil, Kadın, 35 yaşında, Doktora)

3.2.3. Tarikat/Cemaat Mensuplarının Gözünden Katılım Sebepleri ve Tarikat/Cemaat Ortamları

Genel olarak bakıldığında dini gruplara katılım sebepleri çekici ve itici nedenler olarak iki başlık altında sınıflandırılabilir. Çekici nedenler olarak dini grupların vadettiği şeyler örnek gösterilebilir. Bu açıdan bakıldığında üyelerin dini değerleri daha ileri düzeyde yaşama arzularının bu gruplara katılmada en önemli motivasyon kaynağı olduğu söylenebilir. Özellikle tasavvuf yaşamının çekiciliği⁵⁶, yani ileri düzeyde dini yaşama isteği⁵⁷, tasavvuf ehlinin örnek şahsiyetleri⁵⁸, manevi kazançlar⁵⁹, gerek içerisinde bulunanlar tarafından övgüyle anlatımı gerekse konu ile ilgili kitaplarda bu yaşamın yine değerli ve ulaşılması zor ama ulaşıldığında büyük bir tatmin duygusu yaşatacağı iddiası diğer cezbedici yönleri olarak ifade edilebilir.

İtici nedenler ise gerek bireysel gerekse toplumsal hayatın dayattığı çeşitli sıkıntılardan bir kaçış ve bunlara karşı bir sığınak arama ihtiyacı söylenebilir. Özellikle insanların toplum içerisinde yaşadıkları veya yaşama ihtimali gördükleri çeşitli güçsüzlükleri telafi etme ve benzeri sosyo-psikolojik nedenler insanları dini gruplara yönlendirmektedir⁶⁰. Yine pek çok insan tekil bir birey olarak gerçekleştiremeyeceği işleri başarabilmek, mensup olmayı düşündüğü gruptan sosyal destek alabilmek, kimlik kazanabilmek ya da sadece toplum-

⁵⁶ Bulut, “İslami İlimler Fakültesi Öğrencilerinin Dini Gruplar Hakkındaki Görüşleri”, 375.

⁵⁷ G. Karataş, *Tarikatlara Yönelmenin Sosyo - Kültürel ve Psikolojik Nedenleri* (İstanbul: Marmara üniv., Yüksek Lisans Tezi, 2004), 240-244.

⁵⁸ Hüseyin Certel, *Din Psikolojisi* (Ankara: Andaç Yayınları, 2003), 188-190.

⁵⁹ E. Bilge, *Nakşibendilikte Kadın (Ulaşlı Köyü Örneği)* (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 126-130.

⁶⁰ Mehmet Ali Büyükkara, *Çağdaş İslami Akımlar* (İstanbul: Klasik Yayınları, 2015), 316.

sal etkileşim duygusunu tadabilmek maksadıyla genel olarak toplumsal gruplara özel olarak ise dini gruplara katılabilmekte ya da bu tür gruplar oluşturabilmektedirler⁶¹.

Kıray⁶² daha hızlı ve daha kapsamlı toplumsal değişmelerde toplumsal bütünleşmeyi sağlayarak değişimin bunalımsız olmasına yardım eden, çözülmeyi engelleyen, oluşum içerisinde ortaya çıkan yeni kurumlar ve ilişkiler ya da yeni işlevler kazanan eski kurumları “tampon mekanizmalar” terimi ile ifade eder. Kıray’ın “Tampon Mekanizmalar” diye isimlendirdiği bu ara formlar toplumsal değişim sürecinde toplumların geçici denge ve bütünlüklerini sağlayan mekanizma ve kurumlardır⁶³. Kırsaldan kente göç ve kentleşmenin yarattığı sorunlar karşısında tarikatlarda, salt dinsel bir örgüt olmaktan çıkarak bu süreçte bireylerin savrulmasını engellemeye çalışmış böylece adeta bir sosyal güvenlik mekanizması görevi üstlenerek bir ara ilişki şekli meydana getirmiştir⁶⁴. Bu yeni yapı, ne tam olarak eskiye aittir ne de tam olarak yeniye aittir. Cemaat tipi toplumsal gruptan cemiyet tipi toplumsal gruba geçişi gerektiren kırsaldan kente göç sürecinde tarikatlar tampon vazifesi görerek her iki toplumsal grubun özelliklerinden bazılarını birleştirmiş böylece göç eden bireylerin iki toplumsal gruptan da bir şeyler bulabileceği bir ara forma dönüşmüştür. Böylece geleneksel anlamda sadece tasavvufi boyutu olan kurumlar olmaktan çıkmışlar aynı zamanda mensuplarının kent hayatına uyum sağlayabileceği ve seküler alanlarda da boy gösteren yeni kurumlara dönüşmüşlerdir.

Araştırmada iki soru sorulmuştur. Bunlardan birincisi bu dini gruplara katılım sebepleri hakkında ikinci soru ise katıldıkları bu dini gruplarda karşılaştıkları ortama bakışları hakkındadır. Her iki soruya verilen cevaplar birlikte değerlendirildiğinde elde edilen bulgular şu şekilde sıralanabilir;

⁶¹ M.A. Hogg- G.M. Vaughan, *Sosyal Psikoloji*, çev. İbrahim Yıldız- Aydan Gelmez (Ankara: Ütopya Yayınevi, 2007), 342.

⁶² Mübeccel Kıray, *Ereğli, Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası* (Ankara: İletişim Yayınları, 1964), 16.

⁶³ Emre Kongar, *Kentleşen Gecekonducular ya da Gecekondulaşan Kentler Sorunu*, *Kentsel Bütünleşme*. (Ankara: Türkiye Gelişme Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1982), 28.

⁶⁴ Fulya Atacan, *Sosyal Değişme ve Tarikat Cerrahiler* (İstanbul: Hil Yayınları, 1990), 89.

A. Tarikat/Cemaat Mensupları Açısından Tarikat/Cemaate Katılım Sebepleri

1. Katılımcılar aile, arkadaş, komşu, eş, akraba ve yaşadıkları çevrenin etkisi ile bu gruplara katılmaktadırlar. Katılımcıların çoğunluğu mensup olduğu dini gruba katılmalarının sebebi olarak öncelikle ailelerinin etkisini göstermişlerdir. Bunun yanında arkadaş grubu, eş ve komşuda etkilenilen diğer faktörlerdir. Literatüre bakıldığında benzer şekilde Doğan'ın yaptığı çalışmada da katılımcıların %24'ü dini cemaate katılmalarının sebebi olarak yakın çevresinden ya da arkadaşlarından dini cemaatlerle ilişkisi bulunan bireylerin etkisini ifade etmektedirler⁶⁵. Yine aynı çalışmada daha detaylı bir bilgi olarak katılımcıların cemaate katılmalarında etkili olan grupların sıralaması aile (%37,7), arkadaşlar (%27,7), komşular (%9,9) ve akrabalar (%7,9) şeklindedir⁶⁶. Bu etkiyi gösteren katılımcı ifadelerinden bazıları şu şekildedir;

“...Ailem aracılığıyla ilk önce hafızlık için ve Arapça öğrenmek için kurslarına talebe oldum. Daha sonra cemaati benimsedim. Çünkü bazı önyargularımı yıkamam lazımdı...” (Nakşibendî, İsmail Ağa, Erkek, 19 yaşında, Lise)

“...Bizim geçmişimiz sülale silsilesi Nakşibendî idi. Bende ondan oldum. Dedemler mürşitti o yüzden bize bu yolu sevdirdiler. Güzel olduğunu söylediler. Ama seviyor muyuz çok. Tarikattan maksat Allah'a yaklaşmak...” (Nakşibendî, Şeyh Şerafettin, Kadın, 47 yaşında, Okur-yazar)

“...Onlar manen çağırdılar. Amcamda vesile oldu. Nasip oldu...” (Nakşibendî, Menzil, Erkek, 36 yaşında, Ortaokul)

“...Eşim Kadiri olduğu için bu tarikata tabi oldum...” (Kadiri, Kadın, 32 yaşında, İlkokul)

“...Hiçbir nedeni yok. Komşum sesli zikre gittiği için ben de gidip girmek istedim. Girdim...” (Kadiri, Kadın, 42 yaşında, İlkokul)

“...O anki şartlar, dini yoksunluk, İslamiyet'e ihtiyaç duymam ve arkadaş çevrem cemaate tabi olmama yol açtı...” (Nurcu, Kadın, 30 yaşında, Yüksek Lisans)

Bazen bu faktörlerden birkaçının beraber etkili olduğu da ifade edilmektedir. Mesela;

“...Bir arkadaşım sürekli gel gel dedi. Annemde o cemaat içindeydi. Bu nedenle yakınlık duydum. Yaşadığım çevreninde tabi bunda etkisi var. Çünkü çevremizde bu cemaat daha faal...” (Nakşibendî, Menzil, Kadın, 33 yaşında, İlkokul)

⁶⁵ Doğan, “Cemaat ve Siyaset: Siyasal Davranışta Cemaat Üyelerinin Sosyal İlişkileri Üzerine Bir Araştırma”, 337.

⁶⁶ Doğan, “Cemaat ve Siyaset: Siyasal Davranışta Cemaat Üyelerinin Sosyal İlişkileri Üzerine Bir Araştırma”, 341.

2. Bireyler karizmatik lidere karşı duydukları hayranlık sebebiyle bu gruplara katılmaktadırlar. Dini grupların en önemli ortak özelliği karizmatik bir liderin varlığıdır. Tarikatlarda bu lider tarikatı temsil eden Şeyh olurken cemaatlerde ise dini grubun kurucusu veya onun halefi olduğunu ileri süren lideridir. Özellikle tarikatlarda şeyh genelde silsile olarak peygamber soyuna dayanırken, cemaat liderleri için böyle bir durum söz konusu değildir. Burada da katılımcıların birçoğunun liderlerini karizmatik buldukları söylenebilir. Bunun göstergesi ise liderlerine insanüstü bir güç atfedecek şekilde Allah'ın nurunu taşıdıklarına ve mucize ve keramet gösterdiklerine inanmak, ayrıca onların peygamber soyundan geldiklerine inanmalarındır. Bu durumu ortaya koyan bazı katılımcı görüşleri şu şekildedir;

“...Risalelerden bahsediyorlardı. Hoşuma gitti. Hocalarının dine yaklaşımdan ve öğrencilerinin edebinden, giyim kuşamından etkilendim...” (Nurcu, Kadın, 35 yaşında, Lisans)

“...Şeyh'te Allah'ın nurunu gördüğüm için ve onun peygamber soyundan gelmesi beni etkilediği için. Tarikatım sahih ve açıklayıcı...” (Nakşibendî, İsmail Ağa, Kadın, 25 yaşında, Ortaokul)

“...Şeyhe tabi oldum. Ona sevgimden dolayı. Onda gördüğüm mucizeler ve kerametler için. Oadaki Allah sevgisi için...” (Kadiri, Kadın, 32 yaşında, Lisans)

“...Şeyhi olmayanın şeyhi şeytandır. Şeyhim olsun istedim. Dini daha iyi yaşayabilmek için, din konusunda bilinçlenmek için...” (Nakşibendî, Menzil, Kadın, 35 yaşında, Doktora)

3. Bireyler tarikat ya da cemaatin Allah'a yakınlaşmak için bir yol olarak görmekte ve bu şekilde dini daha iyi yaşayacaklarına ilişkin bir kanaate sahiptirler. Bazı katılımcıların cemaat ve özellikle tarikatlara katılımlarındaki en önemli sebeplerinden birisinin söz konusu gruplara katılımın kendilerini Allah'a daha çok yaklaştıracığı düşüncesi olduğu görülmektedir. Bu düşüncüyü ortaya koyan bazı katılımcı görüşleri şu şekildedir;

“...Allah için, kalbimiz için, Allah'a bağlı olmak için, Dini görevimiz için...” (Nakşibendî, Menzil, Kadın, 41 yaşında, İlkokul)

“...Dersleri daha ağır. Ama yine de Allah'a yaklaşmak tarikatla daha kolay olur. Bu yüzden de bu tarikata girdim...” (Nakşibendî, Erzincani, Erkek, 67 yaşında, İlkokul)

“...Allah'a götürülen en garanti ve en çabuk yol...” (Nakşibendî, Erzincani, Erkek, 58 yaşında, Lisans)

“...Peygamber efendimizin sünneti olduğu için, Allah'a ulaşmak için tarikat cemaatine mensup oldum...” (Nakşibendî, Erzincani, Kadın, 48 yaşında, Ortaokul)

4. Bireyler bu grupları fitratlarına uygun gördükleri ve ayrıca bu durumu bir gönül bağlılığı olarak değerlendirdikleri için katıldıklarını

ifade etmektedirler. Araştırmaya katılanlardan bazıları tarikat/cemaate katılımlarını fitratlarının uyuşmasının bir neticesi olarak görürken bazıları da gönüllerinin ısınmasının bir sonucu olarak görmektedirler. Bu durumu ortaya koyan katılımcı görüşlerinden birkaçı şekildedir;

“...Öyle istedik oldu. Beğendim ve gönlüm ısındı bu tarikata...” (Nakşibendî, Şeyh Şerafettin, Kadın, 66 yaşında, İlkokul)

“...İnsan olarak fitratımız ayrı ayrıdır. Demek ki fitratım buna uygun olduğu için seçtim...” (Nakşibendî, İsmail Ağa, Erkek, 48 yaşında, Lisans)

“...Sadece gönül bağı var...” (Nakşibendî, İsmail Ağa, Erkek, 22 yaşında, Lisan)

5. Katılımcılar tarikat/cemaate katılımlarının sebebi olarak bu gruplarda bulunan insanların çeşitli özelliklerini göstermektedirler. Özellikle bu insanların güvenilir, doğru yolu gösteren, dert dinleyen, birbirlerine destek olmaya çalışan ve her şeyi Allah rızası için yapan insanlar oldukları vurgulanmaktadır. Bu durumu ortaya koyan katılımcı görüşlerinden birkaçı şekildedir;

“...Güvenilir, imanlı ve doğru yolu gösteren insanlardan oluşması nedeniyle cemaate mensup oldum...” (Nurcu, Erkek, 36 yaşında, Doktora)

“...Tek kaygı Allah’a kul olmak. İnsanlar birbirine yardım ediyor. Birbirinin dertlerini dinliyor ve manen destek olmaya çalışıyorlar. İnsana doğru yol göstermeye çalışıyorlar. Bu yüzden sıcak bir ortamdır cemaat ...” (Nakşibendî, Menzil, Kadın, 35 yaşında, Doktora)

“...Kardeşlik ortamı var. Farz, vacip, sünnet, nafîle ve edep var...” (Nakşibendî, Konyevi, Erkek, 56 yaşında, Lise)

“...Herkes aynı. Din kardeşliği duygusunu iyi bir şekilde yaşıyorsun. Buradaki insanlar birbirine yardım etmede hep hazırlar ve bunu da Allah rızası için yapıyorlar...” (Nakşibendî, Erzincani, Erkek, 67 yaşında, İlkokul)

B. Tarikat/Cemaat Mensupları Açısından Tarikat/Cemaate Katılım Sebepleri Bağlamında Tarikat/Cemaat Ortamına Bakışları

1. Katılımcılar mensup oldukları tarikat/cemaat ortamını sıcak, samimi ve güvenilir bir ortam olarak ifade etmektedirler. Bauman’a göre de cemaat ortamı her şeyden önce, “sıcak” bir ortam olup aynı zamanda keyifli ve rahat bir yerdir. Adeta yoğun ve şiddetli yağın bir yağmurda sığınılan bir saçak iken dondurucu bir soğukta insanın dışarı çıkmak istemediği sıcak bir oda gibidir. Kişi cemaat içerisinde iken kendisini güvende hisseder, rahatlar⁶⁷. Nitekim lidere duyulan güven, sosyal kimliğin ön plana çıkması ile etkisi azalan yalnızlık duygusu, grup üyeleri olan sıkı ve sıcak iletişim tarikat/cemaatlere

⁶⁷ Z. Bauman, *Cemaatler*, çev. Nurdan Soysal (İstanbul: Say Yayıncılık, 2016), 8.

katılma sebepleri arasında önemli yer tutmaktadır. Bu tasviri ortaya koyan katılımcı görüşlerinden bazıları şu şekildedir;

“...Gerçekten sıcak, içten, ilim öğretme konusunda sıkı bir ortamdır. O cemaat içindeyken peygamber meşidinde oturuyor gibi hissediyorum...” (Nakşibendi, İsmail Ağa, Kadın, 25 yaşında, Ortaokul)

“...Sıcak, kardeşçe, dostça, insana insan gibi değer veren bir ortam...” (Nurcu, Kadın, 35 yaşında, Lisans)

“...Sıcak, samimi, güvenilir bir ortamdır cemaat...” (Nurcu, Erkek, 36 yaşında, Doktora)

“...Cemaat huzur, sevgi, saygı, dert ortaklığının olduğu, birlik ve kardeşliğin olduğu bir ortamdır...” (Nurcu, Kadın, 21 yaşında, Lisans)

“...Cemaat ulvi, huzur ve güven dolu bir ortamdır. Ayrıca kardeşliğin, dostluğun en samimi bir şekilde hissedildiği, sevincin ve hüznün paylaşıldığı bir ortamdır...” (Nurcu, Erkek, 23 yaşında, Lisans)

2. Diğer yandan bazı katılımcılar cemaat/tarikat ortamını manevi istek ve duyguların tatmin edildiği bir ortam olarak nitelemektedir. Bu ortam aynı zamanda hem dünya hem de ahiret mutluluğunu sağlamaktadır. Nitekim Allah’a yakın olma arzusu ve tarikatların bunu sağlayacağı düşüncesi tarikat/cemaatlere katılım sebepleri arasında yer almaktadır. Bu düşüncüyü ortaya koyan katılımcı görüşlerinden bazıları şu şekildedir;

“...Daima zikirli, sohbetleri sürekli, nasihatli, tesettürlü, çarşafli bir ortamdır...” (Nakşibendi, İsmail Ağa, Kadın, 30 yaşında, İlkokul)

“...İnsanların huzur bulunduğu, maddi çıkarın olmadığı ve dünyevi işlerden çok Allah’a yönelik bir ortamdır.” (Kadiri, Kadın, 30 yaşında, Yüksek Lisans)

“...Vatan, millet ve bayrak sevgisini asla unutmayan ve unutulmaması için çaba sarf eden topluluktur...” (Nakşibendi, İsmail Ağa, Erkek, 22 yaşında, Lisans)

“...Maneviyatı yüksek, İslam’ın güzel yaşandığı bir ortamdır...” (Nakşibendi, İsmail Ağa, Erkek, 19 yaşında, Lise)

“...Öncelikle manevi bir ortamdır. Hazzı anlatılmaz, yaşanır...” (Nakşibendi, İsmail Ağa, Erkek, 48 yaşında, Lisans)

“...Cemaat, güvenilir, sıcak, insanlarla ilişkili, insanlara güven veren, insanları Allah rızası için seven, sohbetli bir ortamdır...” (Nakşibendi, Menzil, Erkek, 36 yaşında, Ortaokul)

“...Cemaat insana sürekli güven veren bir ortamdır. İnsanın iki dünyasını da kurtarmayı amaçlar. Allah dışında başka bir şey yoktur. Her şey Allah içindir...” (Nakşibendi, Şeyh Bedrettin, Kadın, 66 yaşında, İlkokul)

3. Katılımcılar tarikat/cemaat ortamlarını güzel, namahreme dikkate dilen ve sohbetlerin yapıldığı ortamlar olarak değerlendirmektedirler. Bu durumu ortaya koyan katılımcı görüşlerinden birkaçı şekildedir;

“...Güzel bir ortam. Hoca sohbetler veriyor. Bazen kandillerde def çalıp ilahi okuyorlar, mevlit okuyorlar ve zikir oluyor...” (Nakşibendî, Menzil, Kadın, 33 yaşında, İlkokul)

“...Kadın erkek bölümü ayrımı var. İki taraf farklı... Namahreme dikkat ediyorlar...” (Nakşibendî, Menzil, Kadın, 17 yaşında, Lise)

“...İnsanı kötülülerden alıkoyan, iyiliklere yönlendiren, kısıtlamada bulunmayan çok güzel bir ortamın adıdır cemaat...” (Nurcu, Kadın, 17 yaşında, Lisans)

4. Katılımcılara göre tarikat/cemaat, insanları tek tipleştirerek aynı düşünceye, ülkeye sahip bireylere dönüştüren bir yapıdır. Aksi düşüncede olup aksi görüşler ileri sürenlerin ise dışlanma ihtimali ile karşı karşıya oldukları ifade edilmektedir. Bu durumu ortaya koyan katılımcı görüşlerinden birkaçı şekildedir;

“...Cemaat içerisine girdikten sonra fikir dünyam değişti. Cemaatteki diğer insanlarla aynı düşünceyi paylaşmaya başladım. Aksi görüşleri muhalefet kabul edip onlardan uzaklaştım...” (Nurcu, Erkek, 23 yaşında, Lisans)

“...Cemaattin zamanla fikrîsel yapısını kabullendim. Zaten aksi görüşler bildiremezsin cemaat içerisinde. Eğer aksi görüşler beyan edersek önce eleştirilirsin, sonra da cemaatten dışlanırsın...” (Nurcu, Kadın, 17 yaşında, Lisans)

Bu durum aslında bireylerin, belirli bir gruba üye olduklarında kişisel kimliklerinde, motivasyonlarında, algılamalarında ve dolayısıyla yargılamalarında çeşitli değişimler olduğunu ileri süren “Sosyal Kimlik Kuramı” ile açıklanabilir. Nitekim Sosyal Kimlik Kuramcısı Turner’e⁶⁸ göre bireyler üye oldukları sosyal grubu dikkate almakta ve kendilerini üye oldukları bu toplumsal gruba göre tanımlamakta, değerlendirmekte ve sınıflandırmaktadırlar. Burada da bireylerin tarikatlara katılmaları sonrasında grup aidiyetlerinin ön plana çıktığı, kendilerini üye oldukları bu yeni gruba göre tanımlamaya başladıkları ve neticede ötekenden uzaklaşmaya başladıkları yani bireysel kimlikten sıyrılarak sosyal bir kimlik kazandıkları söylenebilir.

Sonuç

Ülkemizde özellikle son yirmi yıllık süreçte tarikat ve cemaatlerin siyaset ile kurdukları ilişki ve bu ilişki üzerinden devlet kademelelerinde elde ettikleri güç sorgulanmakta ve tartışılmaktadır. Bu tartışmalarda söz konusu dini grupların kapatılması gerektiği özellikle bazı siyasi partiler ve yine bazı sivil toplum kuruluşları tarafından dile getirilmektedir. Fakat bu tartışmalar dikkatle takip edildiğinde aslında bilgi boyutunun eksik olduğu görülmektedir. Özellikle bu tartışmaları yürütenlerin tarikat ve cemaat kavram ve kurumlarının tarihi geçmişleri, özellikleri ve işlevleri ve yapıları hakkında çok fazla

⁶⁸ J. Turner, *Rediscovering the social group: A self categorization theory* (Oxford: Basil Blackwell, 1987), 30.

bilgi sahibi olmadıkları ve daha çok duyular ve önyargılar ile hareket ettikleri dikkat çekmektedir. Yine bu dini grup mensuplarının hangi gerekçelerle bu dini gruplara üye oldukları, tarikat ve cemaat ortamlarını nasıl değerlendirdikleri çok defa göz ardı edilmektedir. Bu çalışma işte bu eksikliği dikkate almakta bu soruların cevabını aramaya çalışmaktadır. Elde edilen veriler tarikat ve cemaat mensuplarının bu dini grupları dini anlamda önemli bir kurum olarak gördüklerini ortaya koymaktadır. Özellikle üyelerin birçoğunun Allah'a ulaşma ve dini doğru ve güzel yaşama amacıyla bu dini gruplara üye oldukları düşünüldüğünde bu kişilerin bu dini gruplara verdiği önem daha iyi anlaşılmaktadır. Yine tarikat ve cemaat mensuplarının içerisinde buldukları ortamı sıcak, samimi ve güvenilir, manevi istek ve duyguların tatmin edildiği ve güzel, namahreme dikkate dilen ve sohbetlerin yapıldığı ortam olarak değerlendirmeleri de yine bu dini grupların, mensupları nezdindeki yerini göstermesi açısından önemlidir.

Özellikle üye olma sebepleri ve ortamı değerlendirmelerde tarikat ve cemaatlerin fiziksel mekanlarının ön plana çıkarılmayıp daha çok işlevleri ve üyelerin hedeflerini yerine getirmelerindeki rollerinin ön plana çıkarılmış olmaları önemlidir. Çünkü yukarıda bahsedilen tartışmalar içerisinde kapatılmaları gerektiğini ileri sürenler açısından bu fiziksel kapatmanın yani tarikatlara ve cemaatlara ait mekânların ve tüzel kişiliklerin kapatılmalarının somut bir sonuç doğurmayaacağı, aksine Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde olduğu gibi kapalı kapılar ardında bir ilişkiler ağı olarak devam edeceği söylenebilir. Çünkü verilerden de anlaşılacağı üzere tarikat ve cemaatler, mensupları arasında maddi, mekânsal bir bağ değil aksine manevi mekana bağlı olmayan bir gönül bağı kurmakta ve devam ettirmektedirler.

Araştırma süreci ve sonucunda elde edilen veriler kısaca şu şekilde toparlanabilir;

Bu çalışmada dini bir grup olarak tarikat ve cemaat içerisinde yer alan araştırma katılımcılarının tarikat ve cemaatlara neden üye oldukları ve tarikat ve cemaat ortamlarını nasıl gördükleri saptanmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda da çalışma için 24 kadın, 13 erkek olmak üzere toplan 37 kişiye yarı yapılandırılmış görüşme formu uygulanarak görüşülmüştür.

Katılımcılar Tarikat kavramını ve kurumunu "doğru ve Allah'a giden bir yol", "bir şeyhe bağlı olmak ve onu takip etmek", "insanları özellikle dini amaçlı olarak bir araya toplayan, birlik ve beraberliği pekiştiren bir yapı", "kurtuluş", "şeriat ile özdeş" ve "dini en güzel yaşamak hatta dinin bir kolu" olarak tanımlamaktadırlar. Bu tanım-

lamalar literatürde tarikat kavram ve kurumu için verilen gerek sözlük gerekse terim anlamları ile benzerdir. Dolayısı ile bu dini gruplara katılan bireylerin tarikatın ne anlama geldiğini bildikleri söylenebilir.

Katılımcılar cemaat kavram ve kurumunu “bir toplum, bir birlik-telik, bir topluluk ve yardımlaşmak”, “ortak amaçlara ve benzer yaşantıya sahip insanların birlikteliği”, “bir olmak, kardeş olmak” ve “gruplaşmaların, ötekileştirmenin, ayrımcılığın olduğu gruplar” olarak tanımlamaktadırlar. Sosyolojik açıdan bakıldığında da cemaat için benzer tanımlamaların yapıldığı ve yine özellikleri arasında benzer noktaların yer aldığı görülmektedir. Bu veriler bize cemaatlere katılan bireylerin cemaatlerin özellik ve işlevlerinden duyma, görme veya tecrübe yoluyla haberdar olduklarını göstermektedir.

Katılımcılar tarikat/cemaatlere katılım sebepleri olarak “aile, arkadaş, komşu, eş, akraba ve yaşanan çevrenin etkisi”, “karizmatik lidere karşı duydukları hayranlık”, “tarikat ya da cemaatin Allah’a yakınlaşmak için bir yol olarak görülmesi ve dinin bu şekilde daha iyi yaşanacağına ilişkin kanaat”, “bu gruplara katılımı fitrata uygun görme ve ayrıca bu durumu bir gönül bağlılığı olarak değerlendirme” ve “bu gruplarda bulunan insanların güvenilir, doğru yolu gösteren, dert dinleyen, birbirlerine destek olmaya çalışan ve her şeyi Allah rızası için yapan insanlar olmaları” şeklinde sıralamaktadırlar. Birincil toplumsal grupların ve özellikle ilk sosyalleşmenin gerçekleştiği ailenin birey üzerinde bu şekilde yönlendirici bir etkisinin olması doğaldır. Karizmatik lidere olan hayranlık ise zaten bu gruplara katılımlarda etkili olduğu bilinen faktörlerden biri olarak değerlendirilebilir. Burada dikkat çeken önemli bir husus özellikle tarikat/cemaat mensuplarının örneklik noktasında cezbedici bir durum ortaya koymalarıdır.

Katılımcılar mensup oldukları tarikat/cemaat ortamını “sıcak, samimi ve güvenilir bir ortam”, “manevi istek ve duyguların tatmin edildiği bir ortam” ve “güzel, namahreme dikkate dilen ve sohbetlerin yapıldığı ortam” olarak tasvir etmektedirler. Çalışmanın verilerine göre, tarikatlar/cemaatler kendi çatısı altında olanları biz duygusuyla birleştirirken bu tür toplumsal grupların doğası gereği aynı oranda kendisi dışında olan insanları ve tarikatları/cemaatleri ötekileştirmektedir.

Kaynakça

Abdulmecid b. Muhammed el-Hâni. *el-Hadâiku’l-verdiyye fî hakâiki ecillâi’n-Nakşibendiyye, Matbaatü Vizâretü’t-Terbiyye.*, Erbil, 2002.

Aktaş, Ahmet. *Tarikatların Toplumsal İşlevi (Diyarbakır Kadiri Tarikatı Örneği)*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2014.

- Akyüz, Niyazi. *Dinin Örgütsel İklimi: Dini Gruplar*. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayınları, 2007.
- Akyüz, Niyazi. “Doğal Dini Gruplar”. *Dini Gruplar*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 2016.
- Akyüz, Niyazi - Çapçioğlu, İhsan. “Dini Gruplar Sosyolojisi ve Yeni Dini Hareketler”. *Din Sosyolojisi El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları, 1. Baskı., 2012.
- Algar, Hamid. “Nakşibendiyye”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi. Erişim 30 Ocak 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/naksibendiyye#1>
- Atacan, Fulya. *Sosyal Değişme ve Tarikat Cerrahiler*. İstanbul: Hil Yayınları, 1990.
- Azamat, Nihat. “Kadiriyye”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2001. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kadiriyye>
- Bauman, Z. *Cemaatler*. çev. Nurdan Soysal. İstanbul: Say Yayıncılık, 2016.
- Bauman, Z. *Cemaatler*. çev. Nurdan Sosyal. Ankara: Say Yayınları, 2017.
- Bilge, E. *Nakşibendilikte Kadın (Ulaşlı Köyü Örneği)*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Bilgiseven, Amiran Kurtkan. *Köy Sosyolojisi*. İstanbul: Filiz Kitapevi, 2. Basım, 1988.
- Bulut, Ramazan. “İslami İlimler Fakültesi Öğrencilerinin Dini Gruplar Hakkındaki Görüşleri”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 20/1 (2020), 359-395.
- Büyükkara, Mehmet Ali. *Çağdaş İslami Akımlar*. İstanbul: Klasik Yayınları, 2015.
- Cebeci, Suat vd. “İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Dini Grup Algıları”. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15 (2019), 88-113.
- Cebecioğlu, Ethem. *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. İstanbul: Otto Yayınları, 2017.
- Certel, Hüseyin. *Din Psikolojisi*. Ankara: Andaç Yayınları, 2003.
- Çelik, Celaleddin. “Dini Gruplar”. *Din Sosyolojisi*. Konya: Palet Yayınları, 2013.
- Çelik, Celaleddin. *Türkiye’de Dini Grupların Sosyolojisi*. Kayseri: ERUSAM, 2011.

- Doğan, Adem. "Cemaat ve Siyaset: Siyasal Davranışta Cemaat Üyelerinin Sosyal İlişkileri Üzerine Bir Araştırma". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 1/38 (2015), 325-351.
- Doğan, Mehmet. *Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Beyan Yayınları, 6. Basım, 1989.
- Dumlu, M. *Kâdirî Tarikatı: Hâlisiyye Şubesi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Doktora Tezi, 2018.
- Efe, Adem. "'Kolektif Dindarlık Türü Olarak Tarikat/Cemaat Dindarlığı". *Journal of Islamic Research* 28/3 (2017), 290-301.
- Fevzi Paşa, H. *Ukûdi'l-Cevâhir fî Selâsili'l Ekâbir*. çev. Melih Yuluğ. İstanbul: Uluçınar yayınları, 1979.
- Ficher, J. *Sosyoloji nedir*. çev. N. Çelebi. Ankara: Atilla Kitabevi, 1994.
- Gezgin, Mehmet Fikret. "Cemaat - Cemiyet Ayrımı ve Ferdinand Tönnies". *Istanbul Journal of Sociological Studies* 22/168 (1988).
- Haşimi, S.M. *Arifler Yolunun Edepleri*. İstanbul: Semerkand Yayınları, 2006.
- Hogg, M.A. - Vaughan, G.M. *Sosyal Psikoloji*. çev. İbrahim Yıldız - Aydan Gelmez. Ankara: Ütopya Yayınevi, 2007.
- Karataş, G. *Tarikatlara Yönelmenin Sosyo - Kültürel ve Psikolojik Nedenleri*. İstanbul: Marmara ün., Yüksek Lisans Tezi, 2004.
- Kıray, Mübeccel. *Ereğli, Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası*. Ankara: İletişim Yayınları, 1964.
- Kongar, Emre. *Kentleşen Gecekonducular ya da Gecekondulaşan Kentler Sorunu , Kentsel Bütünleşme*. Ankara: Türkiye Gelişme Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1982.
- Maciver, R.M. - Page, Charles H. *Cemiyet I*. çev. Amiran Kurtkan. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1994.
- Mardin, Şerif. *Bediüzzaman Said Nursi olayı*. çev. M. Çulhaoğlu. İstanbul: İletişim, 1993.
- Marshall, Gordon. *Sosyoloji Sözlüğü*. çev. Osman Akınhay - Derya Kömürcü. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1999.
- Nursi, Bediüzzaman Said. *Şualar*. İstanbul: Yeni Asya Neşriyat, 2006.
- Nursi, Bediüzzaman Said. *Tarihçe-i Hayat*. İstanbul: Yeni Asya Neşriyat, 2006.
- Ökten, Mehmet Salih. *Cemaat Modernliği: Nurcularda Uyum, Direnç ve Değişim Dinamikleri*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Doktora Tezi, 2018.

- Öngören, Reşat. "Tarikat". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 40/95-105. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2011.
- Öngören, Reşat. "Tarikat". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2011. <https://islamansiklopedisi.org.tr/tarikat>
- Öngören, Reşat. "Zikir". *TDV İslam Ansiklopedisi*. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2013. <https://islamansiklopedisi.org.tr/zikir#1>
- Sami, Şemseddin. *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 2002.
- Sarıkaya, Saffet. "Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde Dini Tarikat ve Cemaatlerin Toplumdaki Yer". *Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi* 3 (1998), 93-102.
- Sezgin, F. *Türkiye'de Toplumsal Değişme Sürecinde Dini Gruplar ve Meşruiyet Kazanma Yolları*. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Sözer, Selim. *Modernleşme Sürecinde Geleneksel Dini Gruplar: "İskenderpaşa Cemaati" Örneği*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Doktora Tezi, 2018.
- Taftazani, Ebu-l Vefa. "Gazzali'nin Tasavvuf Ekollerine Etkisi ve Gazzali'den Sonra Ortaya Çıkan Tarikatlar". *A.Ü.İ.F.D* 36/1 (1997).
- Taplamacıoğlu, Mehmet. *Din Sosyolojisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1963.
- Taştan, Aydın. "Dini Kimliğin İnşası: İsmailağa Cemaati Örneği". *İçti-maiyat Sosyal Bilimler Dergisi* 5/2021 (ts.).
- Tatlıoğlu, Durmuş. *Dini Cemaatlerin Yapısal-Fonksiyonel Analizi: Kayseri ve Ankara Rifai Cemaati Örneği*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Doktora Tezi, 1995.
- Tönnies, Ferdinand. *Community & Society*. çev. Charles P. Loomis. UK.: Oxford, 1988.
- Turan, Ahmet. "Said-i Nursi ve Nurculuk". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/10 (1998), 15-24.
- Turner, J. *Rediscovering the social group: A self categorization theory*. Oxford: Basil Blackwell, 1987.
- Türkyılmaz, Hilmi. "Türk Modernleşmesinin Arka Yüzü: Dini Grupların Gündelik Hayatta Dışa Kapalı Yapılaşması ve 'Taktik'sel Yaklaşımı". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 45 (2017), 7-40.
- Uygun, Mehmet Nuri. "Zikir". *TDV İslam Ansiklopedisi*. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2013. <https://islamansiklopedisi.org.tr/zikir#2-musiki>

Ülken, Hilmi Ziya. *Sosyoloji Sözlüğü*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1969.

Yazıcı, Tahsin. "Nakşbend". *İslam Ansiklopedisi*. 9/52-54. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1964.

Yeni Türk Ansiklopedisi. İstanbul: Ötüken Yayınları, 1985.

Extended Summary

The concepts of sufi order and religious community are included in religious groups as a type of social group. Religious group is used for religious structures that differentiate within a society. Like all social groups, it is possible to classify these groups according to their structure, function, size and some other characteristics. Within the scope of this research, two types of religious groups, namely religious orders and religious communities, are commonly known in Turkey and have many supporters as well as opponents. At the same time, these religious groups have been at the centre of debates in the context of religion and state relations for about a century, especially in the last two decades. In this context, our study aims to determine how the members of these two religious groups evaluate the sufi order/ religious community environment in the context of their reasons for joining these groups.

This study is a descriptive research and the sample was collected by snowball sampling technique. A semi-structured interview form was used as a data collection tool. Three pilot applications were made for the interview questions prepared for the research and the deficiencies of the interview form were tried to be eliminated. People who were members of the sufi order/ religious community were interviewed by going to the field with questions that would better cover the research topic. The data obtained from the interviews were analysed with an interpretative approach. One-to-one interviews were conducted with 37 people in total (21 people from the Naqshbandi, 7 from the Qadiri, 9 from the Nur Community) and it was tried to determine the reasons for joining a certain group from the view of the research participants.

The main problem of the research is the question of how the members of sects and congregations view these groups in the context of the reasons for their participation in these groups. In addition, some sub-questions are also included in the interview form. These questions are as follows;

a. How do the members of sufi order/ religious group define the concept of that congregation?

b. How do members of sufi order/ religious group describe their sect/society environment?

24 women and 13 men participated in the study. The age range of the participants is between 17 and 67. In terms of educational background, it is seen that one of them is illiterate, two of them have a doctorate degree and two of them have a master's degree, and the others are at primary, secondary and high school level.

The participants define the concept and institution of a tarigah or religious cult as "a right way to God", "being loyal to a sheikh and following him", "a structure that gathers people together especially for religious purposes and reinforces unity and solidarity", "salvation", "identical with Shari'a" and "living the religion in the best way and even a branch of religion". These definitions are similar to both the dictionary and term meanings given for the concept and institution of tariqah in the literature. Therefore, it can be said that individuals participating in these religious groups know what a cult means.

The participants define the concept and institution of community as "a society, a union, a community and cooperation", "the union of people with common goals and similar lives", "being one, being brothers and sisters" and "groups where there are groupings, othering and discrimination". From a sociological point of view, it is seen that similar definitions are made for the congregation and that there are similar points among its characteristics. These data show us that individuals who participate in congregations are aware of the characteristics and functions of congregations through hearing, seeing or experiencing.

The reasons for joining a tarigah/ religious society are "the influence of family, friends, neighbours, spouses, relatives and the environment in which they live", "admiration for the charismatic leader", "seeing the sect or congregation as a way to get closer to God and the belief that religion can be lived better in this way", "seeing participation in these groups as appropriate to the nature and also considering this situation as a commitment of the heart" and "the people in these groups are trustworthy, showing the right path, listening to problems, trying to support each other and doing everything for the sake of Allah". It is natural that primary social groups and especially the family, where the first socialisation takes place, have such a guiding effect on the individual. Admiration for the charismatic leader can be considered as one of the factors that are already known to be effective in joining these groups. An important point that draws attention here is that especially the members of the sect/society reveal an attractive situation at the point of exemplarity.

Participants describe the tariqah/community environment to which they belong as "a warm, sincere and reliable environment", "an environment where spiritual desires and feelings are satisfied" and "an environment where beautiful, unprotected conversations are held". According to the data of the study, although tariqah/ religious community unites those who are under their umbrella with a sense of "we", the nature of such social groups marginalises people and religious groups other than themselves to the same extent.